

СПЕЦИФІКА ЖУРНАЛІСТСЬКОГО ДОКУМЕНТУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВОЄННОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

Гончар О. М.

ВСТУП

У процесі повномасштабного російського вторгнення в Україну, розпочато 24 лютого 2022 року, державою-агресором вчинено значну кількість воєнних злочинів. За інформацією української правозахисниці та нобелівської лауреатки Олександри Матвійчук¹, станом на кінець січня 2023 року вже задокументовано понад 31 тисяча воєнних злочинів Росії, і цей процес триває.

Однією з перших підготовчих задач до документування воєнних злочинів є з'ясування значення терміну «воєнний злочин». В.М. Репецький та В.М. Лисик зазначають, що термін «з'явився лише в 1945 році у ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, де зазначалося, що такими слід вважати порушення законів і звичаїв війни, що включають вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безглузде руйнування населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю»².

Перший перелік воєнних злочинів містять Женевські конвенції 1949 року, які закумулювали положення міжнародного гуманітарного права після Другої світової війни. Під воєнними злочинами розуміють серйозні порушення конвенцій.

До них зараховують: навмисне вбивство; катування і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; навмисне спричинення важких страждань або серйозного каліцтва; спричинення шкоди здоров'ю; незаконне знищення і привласнення майна, якщо воно не викликане військовою необхідністю; примус цивільної особи або військовополоненого

¹ Маємо забезпечити справедливість усім жертвам злочинів, – виступ Олександри Матвійчук у Раді Європи. – Режим доступу: <http://surl.li/ewimd> 26 січня 2023 року

² Репецький В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів / В. М. Репецький, В. М. Лисик // Альманах міжнародного права. – 2009. – Вип. 1. – С. 120-125. – Режим доступу: nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2009_1_15

служити в збройних силах держави противника; позбавлення права на неупереджене судочинство; незаконна депортація, переміщення цивільних осіб, що перебувають під захистом; незаконний арешт цивільних осіб, що перебувають під захистом; захоплення заручників.

Додатковий протокол I 1977 року³ зафіксував як серйозні порушення і наступні: проведення певних медичних експериментів; перетворення цивільного населення, окремих цивільних осіб або демілітаризованих та безпечних зон в об'єкти нападу; здійснення нападу невибіркового характеру, що зачіпає цивільне населення або цивільні об'єкти, коли відомо, що такий напад буде причиною великої кількості смертних випадків та поранень серед цивільних осіб; віроломне використання емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та інших захисних та розпізнавальних знаків; переміщення державою-окупантом частини її власного цивільного населення на окуповану територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території; невинуваті затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб; апартеїд; напад на історичні пам'ятники тощо.

У сучасних умовах в Україні в побутовому вжитку поняття «військовий» і «воєнний» часто змішуються, тож особам, і особливо журналістам/-кам, які займаються документуванням воєнних злочинів, треба чітко розуміти різницю між ними. Як зазначає Олексій Баганець, «воєнний злочин» є поняттям суто сфери міжнародного гуманітарного права, а тому [...] торкається інтересів всього світу»⁴. Натомість поняття «військовий злочин» стосується конкретної країни. Згідно з ч. 1 ст. 401 Кримінального кодексу України, «військовими злочинами визнаються передбачені цим розділом злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів»⁵. Воєнним злочином, за нормами міжнародного права, є «дії, які являють собою свідоме порушення загальноприйнятих «звичаїв та правил війни», а ще точніше – так званих «законів війни»»⁶.

³ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

⁴ Олексій Баганець. Кваліфікація воєнних злочинів // LexInform. 12 липня 2022 року. – Режим доступу: lexinform.com.ua/dumka-eksperta/kvalifikatsiya-voyennyh-zlochyniv/

⁵ Кримінальний кодекс України. Стаття 401. Поняття військового злочину. Режим доступу: https://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini/statja-401.htm

⁶ Олексій Баганець. Кваліфікація воєнних злочинів // LexInform. 12 липня 2022 року. – Режим доступу: lexinform.com.ua/dumka-eksperta/kvalifikatsiya-voyennyh-zlochyniv/

1. Воєнні злочини та практика їх документування

Основне положення, згідно з яким злочини проти довкілля розглядаються як воєнні злочини, міститься в п. iv ст. 8 Римського статуту. Дослівно тут як воєнний злочин розглядається «умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою»⁷.

Женевська конвенція містить кілька положень, які стосуються захисту довкілля під час війни. Ще в п. 3 ст. 35 Основних положень коротко зазначено, що «заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу». Стаття 35 має назву «Захист природного середовища» і містить два пункти. У п. 1 зафіксовано, що «при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення». У п. 2 міститься заборона застосовувати до природного середовища репресалії – односторонні примусові заходи, які одна держава вживає у відповідь на неправомірні дії іншої, щоб примусити припинити їх і прийняти запропоновані вимоги.

Важливою також є стаття 56 Женевської конвенції, у якій ідеться про захист установок і споруд, що містять небезпечні сили, адже саме такі установки і споруди потенційно можуть завдати найбільшої шкоди довкіллю. Зокрема в п. 1 ст. 56 зазначено, що «установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції, – не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є воєнними об'єктами, якщо такий напад може викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення. Інші воєнні об'єкти, розміщені в цих установках або спорудах чи поблизу них, не повинні ставати об'єктами нападу, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил у таких установках або спорудах та наступні тяжкі втрати серед цивільного населення». Забігаючи наперед, зауважимо, що, на нашу думку,

⁷ Римський статут Міжнародного Кримінального Суду. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

захоплення Чорнобильської атомної електростанції та Запорізької атомної електростанції, окупація і пошкодження Каховської греблі, ракетний удар по греблі Карачунівського водосховища в Кривому Розі – усе це є підстави розглядати як порушення саме п. iv ст. 8 Римського статуту та ст. 56 Женевських конвенцій і кваліфікувати як воєнний злочин Росії проти України, зокрема і її довкілля.

Воєнні екологічні злочини Україна документує нарівні з усіма іншими видами воєнних злочинів. Міністерство охорони довкілля України створило оперативний штаб із фіксації воєнних злочинів проти довкілля. Запущено SaveEcoBot – спеціальний електронний ресурс, через який людей закликають конфіденційно повідомляти про злочини проти довкілля в «Оперативний штаб Міндовкілля для формування позовів до Міжнародного суду ООН для відшкодування збитків країною-агресором»⁸. Тут міститься перелік напрямків, за якими приймають інформацію: водні ресурси, небезпечні військові відходи, промислові аварії, пошкодження радіаційно небезпечних відходів, забруднення ґрунтів, пошкодження зелених насаджень.

Наш досвід практичної журналістської діяльності на прифронтових і деокупованих територіях свідчить про те, що наведений перелік напрямків варто було б доповнити ще одним – об'єктами природно-заповідного фонду (ПЗФ), якими є заказники, заповідники, заповідні території тощо. Можливо, об'єкти ПЗФ не винесені як окремі напрямки через те, що вони включають і водні ресурси (наприклад, складовою Гетьманського національного природного парку є річка Ворскла), і ґрунти та зелені насадження (наприклад, об'єктами захисту в заказнику «Інгулець» у Херсонській області є ґрунти та зелені насадження). Проте слід враховувати, що такі об'єкти перебувають під охороною закону саме як цілісні екосистеми, у яких тісний зв'язок рослинного і тваринного світу становить унікальне поєднання, і саме для збереження такої унікальності створюються об'єкти ПЗФ. Крім того, у наведеному переліку з SaveEcoBot відсутні пункт щодо завдання шкоди або знищення тварин. При цьому відомо, що в Україні через російську окупацію страждають тварини. Наприклад, у липні 2022 року голова Державного агентства розвитку туризму України Мар'яна Олесків повідомила, що «окупанти не дають підготовувати тварин відповідним службам»⁹ на острові Джарилгач, що являє собою заповідну територію.

⁸ Воєнні злочини проти довкілля: <https://www.saveecobot.com/features/environmental-crimes>

⁹ Військові РФ не дозволяють підготовувати тварин на Джарилгачі // Суспільне, 16 липня 2022. – Режим доступу: suspilne.media/261175-vijskovi-rf-ne-dozvolaut-pidgodovuvali-tvarin-na-dzarilgaci/

Замінованою залишається територія парку дикої природи «Ольхова балка» в Харківській області, де, за словами директора розплідника парку Олега Грищенка, на 24 лютого перебували 8 сайгаків, 54 муфлони, на реабілітації були три косулі та два борсуки»¹⁰. Також знищено частину тварин, які перебували у «Фельдман екопарк» в Харківській області. Ще в березні 2022 року сайт Верховної Ради України з посиланням на пресслужбу цього екопарку повідомляв, що «в екстремальних умовах тварини гинуть не тільки від отриманих ушкоджень, а й від розриву серця. Тварини, які постійно перебувають на лінії вогню, відчують постійний стрес, що надає великий негативний вплив на їх психічний стан і поведінку»¹¹. Відомо також про загибель дельфінів внаслідок воєнних дій у Чорному морі. Усі ці воєнні злочини також потребують належного документування.

Воєнні злочини як міжнародні правопорушення розглядає Міжнародний кримінальний суд (МКС) на підставі Римського статуту. Як зазначає Олексій Баганець, «на сьогодні найактуальнішим міжнародним правовим актом у питаннях визначення «воєнних злочинів» виступає саме Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС), підписаний у 1998-му, набрав законну силу в 2002 році після того, як понад 60 країн світу його ратифікували. [...] Україна підписала Римський статут ще 20 січня 2000 року, однак ще не ратифікувала його»¹². Це створює одну з проблем для належного розгляду МКС задокументованих воєнних злочинів в Україні, однак не є перешкодою для документування воєнних злочинів та подання їх на розгляд МКС.

Ще однією загрозою майбутнього покарання Росії за злочини, вчинені нею в Україні під час повномасштабного воєнного вторгнення, є те, що Росію було виключено зі складу Ради Європи і вона відкликала свого суддю з ЄСПЛ. У публічному просторі побутує думка, що з огляду на це Росію тепер буде неможливо притягти до відповідальності за вчинені воєнні злочини. Проте Олександра Матвійчук нагадує досвід Сербії, яка мусила видати осіб, визнаних Міжнародним кримінальним судом воєнними злочинцями, щоб країна могла рухатися шляхом євроінтеграції.

¹⁰ Марія Солодовнік. Парк дикої природи на Харківщині, де розводили сайгаків, замінований після окупації // Суспільне, 2 листопада 2022. – Режим доступу: suspilne.media/308062-park-dikoi-prirodi-de-na-harkivsini-rozvodili-sajgakiv-zaminovanij-pisla-okupacii/

¹¹ Збережемо природно-заповідний фонд України // Верховна Рада України, 9 березня 2022 року. – Режим доступу: www.rada.gov.ua/news/razom/220659.html

¹² Олексій Баганець. Кваліфікація воєнних злочинів // LexInform. 12 липня 2022 року. – Режим доступу: lexinform.com.ua/dumka-eksperta/kvalifikatsiya-voennyh-zlochyniv/

Правозахисниця і нобелівська лауреатка зазначає, що «важливо ухвалити рішення відповідно до всіх стандартів ст. 6 Європейської Конвенції. [...] Авторитарні режими не вічні, і будь-якому, хто би прийшов на зміну у владі Росії, для того, щоб повернутися в цивілізаційний простір, відновити економічні зв'язки, доведеться проходити через таку легітимізацію, як виконання рішень міжнародних організацій. [...] Тому це питання тільки часу, і нам важливо поставити тут крапку і мати вікно можливостей відкритим, коли це станеться, щоб ми могли рішення виконати»¹³. Такої позиції дотримується і Генеральний прокурор України Андрій Костін, який добивається створення спеціального міжнародного трибуналу для якнайшвидшого покарання вищого російського керівництва за воєнні злочини, вчинені в Україні.

2. Особливості екологічних воєнних злочинів та практика їх документування в Україні після повномасштабного російського вторгнення

Документуванням воєнних злочинів в Україні займаються різні організації. За словами Генерального прокурора України Андрія Костіна, «у співпраці з Офісом генпрокурора України МКС збирає докази воєнних злочинів, вчинених військовослужбовцями РФ. [...] Прокурори співпрацюють з національними та міжнародними експертами для збору такої доказової бази методами OSINT-спостереження. [...] Представники МКС збирають докази воєнних злочинів і злочинів проти людяності, співпрацюють з українськими слідчими для встановлення обставин і подробиць того, що відбулося»¹⁴.

Документують російські воєнні злочини і громадські організації: ініціатива «Трибунал для Путіна», коаліція «Україна. 5 ранку» та інші. Вивченням екологічних воєнних злочинів Росії проти України займаються і спеціалізовані ГО: «Екодія», «Екологія. Право. Людина», «Досить труїти Кривий Ріг» та інші. До документування залучено широке коло осіб різних професій, передусім правоохоронці, громадські активісти/активіски, юристи/юристски, журналісти/журналістки. Для належного документування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних російською армією в Україні, Офіс Генерального прокурора Єдиний державний хаб зі збору доказів воєнних злочинів¹⁵.

¹³ Олександра Матвійчук про збір доказів воєнних злочинів. – Режим доступу: youtu.be/67IYfmAT1J4

¹⁴ Андрій Костін, Генеральний прокурор України. Трибунал має відбутися якнайшвидше: як покарати Росію за злочин агресії та геноцид в Україні // Ліга.net, 14.01.2023. – Режим доступу: <https://www.liga.net/ua/politics/opinion/kak-nakazat-rossiyu-za-prestuplenie-agressii-i-genotsid-v-ukraine>

¹⁵ <https://warcrimes.gov.ua/>

Документування не обмежується лише збором інформації: спеціалізована природоохоронна прокуратура порушує кримінальні провадження, у яких встановлюється шкода навколишньому природному середовищу. Також проводяться слідчі дії на об'єктах, по яких встановлюється масштаб та розмір збитків, завданих довіллію внаслідок воєнних злочинів російської армії.

Методологічно документування всіх видів воєнних злочинів, зокрема й екологічних, ідентичне. Документувати воєнні злочини можна як особисто перебуваючи на територіях, де вони відбувалися, так і використовуючи інформацію з відкритих джерел, передусім публікації в соціальних мережах. Загальні принципи використання відкритих джерел для доказування міжнародних воєнних злочинів, порушень прав людини та гуманітарного права зафіксовані у Протоколі Берклі¹⁶.

Журналістське документування воєнних злочинів має специфіку – організаційну, безпекову, професійну, психологічну.

Специфіка роботи журналістів/журналісток на деокупованих і прифронтових територіях під час дії режиму воєнного стану полягає в тому, що ця діяльність регламентована і контролюється Міністерством оборони України. Необхідність такої регламентації та контролю продиктована міркуваннями безпеки як для військових, так і для цивільних, якими є і журналісти, і місцеві мешканці. Для того, щоб отримати дозвіл на журналістську роботу на прифронтових і деокупованих територіях України, особа, яка займається такою роботою (незалежно від того, чи вона має українське, чи інше громадянство) зобов'язана отримати військову акредитацію – персональну прескарту, де вказано дані про особу та видання/організацію, від якого/якої зроблено подання. Аналогічну військову акредитацію отримують активісти та активістки громадських організацій.

Для виїзду на певні території необхідно отримати погодження військового керівництва відповідного напрямку, а також узгодження дати і час виїзду. Виїжджати на деокуповані території для роботи журналісти та журналістки мають право лише в супроводі пресофіцера/пресофіцерки. Такий порядок, з одного боку, подовжує та дещо ускладнює процес підготовки до виконання журналістських обов'язків, з іншого боку, забезпечує журналістам/журналісткам допомогу в контакті з місцевими мешканцями/мешканками, які ставляться до військових із довірою та охочіше погоджуються на спілкування.

Необхідною умовою журналістського перебування на деокупованих територіях є наявність захисного спорядження (бронежилет, каска), одяг непримітного кольору та наявність тактичної аптечки. Важливими є

¹⁶ Протокол Берклі. – Режим доступу: surl.li/ewiqc

також знання з тактичної медицини та домедичної допомоги, а також із мінної безпеки.

Особливістю журналістського документування воєнних злочинів є те, що воно виконується не як основна, а як супутня діяльність, адже основною діяльністю журналіста/журналістки є створення журналістського матеріалу. Тож для збору доказів воєнних злочинів потрібно володіти не лише професійними журналістськими знаннями та орієнтуватися в перебігу подій, а й знати особливості фіксування інформації, яка стане доказом воєнного злочину. Комісія з журналістської етики наводить¹⁷ перелік інформації, яку, відповідно до рекомендації фахівця з міжнародного права Олександра Водянікіова, має правильно зафіксувати журналіст/журналістка, який/яка береться документувати воєнний злочин:

- дані постраждалих осіб, якщо це можливо;
- дата та час злочину або коли ви про це дізналися;
- місце злочину (адреса або геолокація);
- обставини злочину (детальний опис, наскільки можливо);
- інформація про свідків;
- інформація про осіб, що вчинили злочин;
- фото– та відеозаписи мають зберігатися на оригінальному носії.

Для того, щоб журналістський матеріал став доказом у Міжнародному кримінальному суді (МКС), він має відповідати юридичним стандартам прийнятності. Олександр Водянікіов називає три такі стандарти: релевантність (relevance), доказове значення (probative value) і відсутність упередженого впливу (absence of prejudicial effect).

Релевантність означає, що матеріал має «прямо чи непрямо стосуватися обставин, що розглядаються у кримінальному провадженні, або мають значення для кримінального провадження». Доказове значення має на увазі «достовірність матеріалу та оцінку впливу на розв’язання конкретного питання». Цей стандарт є вирішальним, тому МКС розробив для нього наступні критерії: «автентичність матеріалу (оригінальність, справжність матеріалу, його цілісність, дату і місцевість, де він був виготовлений, а також метадані, тому важливо передавати незмонтовані матеріали); можлива упередженість джерела (якщо матеріал є дуже емоційно забарвлений, то його доказовість менша); публічний або приватний характер інформації (тобто матеріал зняв сам журналіст чи йому передав свідок запис зі свого телефону); доказовий характер матеріалу [...]; час створення; мета створення;

¹⁷ Як журналісти можуть допомогти збирати свідчення воєнних злочинів, 15.02.2023. – Режим доступу: cje.org.ua/news/yak-zhurnalisty-mozhut-dopomohy-zbyraty-svidchennia-voiennykh-zlochyniv/

можливість незалежної верифікації інформації і метод її отримання (в МКС є спеціальний відділ, який цим опікується і перевіряє)». Третій стандарт – відсутність упередженого впливу (absence of prejudicial effect) – означає, що «матеріал не був здобутий у незаконний спосіб»¹⁸.

Для журналістів, які працюють із підготовкою відеоматеріалів, основна професійна та додаткова діяльність із документування воєнних злочинів можуть бути взаємовиключними. Наприклад, для належного документування воєнного злочину на відео особа (журналіст/журналістка) має на початку відео проговорювати час, місце і особу того, хто веде відеозапис, і вести відеозапис безперервно, не вимикаючи камеру, а такий підхід до зйомки відео може суперечити концепції видання, для якого працює журналіст/журналістка. Крім того, журналістська робота є колективною, тож із особливостями журналістського документування воєнних злочинів має бути докладно обізнана вся творча група, яка залучена до підготовки відео з деокупованих територій (журналіст/журналістка, відеограф/відеографка, монтажер/монтажерка, менеджер/менеджерка зі зберігання матеріалів).

Під час практичної журналістської діяльності на прифронтових територіях Дніпропетровської області та деокупованих територіях Херсонської та Сумської області ми спостерегли наступне.

1. Журналістське документування екологічних воєнних злочинів на прифронтових і деокупованих територіях полягає передусім у належній фіксації свідчень місцевих мешканців/мешканок. Згодом такі свідчення можуть бути долучені як доказ під час розгляду справ Міжнародним кримінальним судом. Фіксація свідчень місцевих мешканців/мешканок передбачає передусім їх інтерв'ювання, а також отримання від них фото– і відеоматеріалів щодо тих чи інших екологічних воєнних злочинів. З огляду на це журналіст/журналістка має бути належно підготовлений/підготовлена до інтерв'ю. До прикладу, під час нашого спілкування в червні 2022 року з мешканкою тоді окупованого росіянами селища Велика Олександрівка, яка виїхала з нього на підконтрольну Україні територію, ми почули побіжну згадку про пожежі в заповідниках, які розташовані біля селища. Згодом ми домовилися про додаткову зустріч, під час якої жінка детальніше

¹⁸ Як журналісти можуть допомогти збирати свідчення воєнних злочинів, 15.02.2023. – Режим доступу: cje.org.ua/news/yak-zhurnalisty-mozhut-dopomohty-zbyraty-svidchennia-voiennykh-zlochyniv/

розповіла саме про дії окупантів із завдання шкоди заповідникам, тож її розповідь може служити свідченням екологічних воєнних злочинів¹⁹.

2. Переважна більшість мешканців/мешканок, із якими ми спілкувалися, мають дуже приблизне уявлення про поняття «воєнні злочини» та не знають про їхні види. Це актуалізує необхідність чіткого розрізнення та попередньої кваліфікації воєнних злочинів журналістами/журналістками, які займаються їх документуванням. Наприклад, під час журналістського спілкування з мешканцем у деокупованого на той момент селищі Хрещенівка в Херсонській області ми почули від нього про те, що росіяни закидали сусіднє село фосфорними бомбами, що поля заміновані²⁰. Згодом ці свідчення ми спільно з екологами попередньо кваліфікували як екологічні воєнні злочини.

3. Значна кількість місцевого населення прифронтових і деокупованих територій, із якими ми взаємодіяли під час практичної журналістської роботи, не ідентифікували пошкодження внаслідок воєнних дій земель, зелених насаджень, об'єктів ПЗФ як екологічні злочини. У побутовому сприйнятті такі пошкодження розглядаються мешканцями нарівні з пошкодженнями майна або злочинами проти людини. Тож під час практичної журналістської діяльності важливо будувати спілкування з місцевими мешканцями таким чином, щоб інтерв'юєнти/інтерв'юєнтки розповідали максимум інформації про воєнні злочини проти довкілля, навіть якщо вони самі не вважають це саме такими злочинами. Наприклад, у липні 2022 року ми спілкувалися з мешканкою селища Велика Олександрівка на Херсонщині, що на той момент перебувало під російською окупацією. Мешканка розповідала про спалення окупантами лісів, які знаходяться неподалік від селища, зокрема сказала про спалений ліс «Летючі піски» та про Недогірський ліс. Говорячи про останній, вона зауважила, що «його садила ще моя мама»²¹. Таким чином, мешканка підкреслила особистий вимір злочину спалення Недогірського лісу, який є заповідником. Ми як журналісти попередньо кваліфікували цей злочин як воєнний злочин проти довкілля та документувати саме як такий вид правопорушення.

4. У процесі документування воєнних злочинів під час практичної журналістської діяльності важливо правильно організувати роботу,

¹⁹ Пожежі в заповідних лісах Херсонщини // «Експерт-КР», 4 липня 2022 року. – Режим доступу: youtu.be/W6yYExUNrT8

²⁰ Про злочини росіян на Херсонщині розповідають мешканці Хрещенівки // «Експерт-КР», 6 листопада 2022 року. – Режим доступу: <https://youtu.be/o7kD0jIou4c>

²¹ Пожежі в заповідних лісах Херсонщини // «Експерт-КР», 4 липня 2022 року. – Режим доступу: youtu.be/W6yYExUNrT8

щоб не заважати порядку проведенню засідань відповідних слідчих комісій і водночас виконати свої задачі. Скажімо, під час практичної журналістської діяльності з документування російських воєнних злочинів проти довкілля України в Гетьманському національному природному парку нам довелося розподіляти час і активності таким чином, щоб нашою зйомкою не заважати проведенню виїзного засідання слідчої комісії з фіксації завданої заповіднику шкоди внаслідок воєнних дій. З огляду на необхідність дотримання таємниці слідства, ми не мали права знімати учасників/учасниць засідання під час його проведення або відволікати їх для запису інтерв'ю абощо. Тож ми узгодили з головою комісії порядок нашої роботи і виконали свої задачі без шкоди для засідання комісії²².

Тож документування екологічних воєнних злочинів в Україні – справа надзвичайно необхідна та відповідальна. Реальна шкода, завдана довкіллю України, досі до кінця не досліджена, а збитки, які завдано внаслідок воєнних дій, обраховуються трильйонами гривень. За словами заступника начальника управління Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України Олександра Ставнійчука, станом на початок лютого 2023 року «Державна екологічна інспекція зафіксувала понад 2300 випадків шкоди, завданої довкіллю. На сьогодні розрахунки ведуть за чотирма напрямками: загальна сума забруднення та засмічення земель складає понад 845 млрд, забруднення атмосферного повітря – 998 млрд, сума завданої шкоди водним об'єктам складає 56 млрд. А загальна сума збитків по земельних та водних ресурсах, а також атмосферному повітрю – близько 1 трлн 900 млрд гривень. [...] Загалом унаслідок російського вторгнення окуповано 514 об'єктів природно-заповідного фонду площею 0,8 млн гектарів»²³. На момент написання цієї роботи російська збройна агресія проти України триває, частина території України перебуває під тимчасовою російською окупацією. Триває документування тих воєнних злочинів, зокрема й екологічних, які можливо зафіксувати. Шкода довкіллю України завдана колосальна, тож підуть роки на те, щоб добитися належного відшкодування збитків за воєнні злочини Росії. І в цій масштабній задачі належне документування воєнних злочинів має відігравати ключову роль.

²² Як документують екологічні воєнні злочини на Сумщині // «Експерт-КР», 15 січня 2023 року. – Режим доступу: youtu.be/CuxoE21kgaU

²³ Збитки на 2 трлн гривень і мікропластик в яйцях пінгвінів Антарктиди – наслідки російського екотероризму: 11.02.2023 р. – Режим доступу: nrcu.gov.ua/news.html?newsID=100707

ВИСНОВКИ

За результатами опрацювання досвіду різних організацій, які займаються документуванням воєнних злочинів росіян після повномасштабного вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 року, та підставі результатів практичної професійної журналістської діяльності авторки на прифронтових і деокупованих територіях України вироблено узагальнений аналітичний погляд на питання документування воєнних злочинів, зокрема на документування екологічних воєнних злочинів.

Оглянуто законодавчу базу, відповідно до якої в світі розглядають екологічні воєнні злочини. Зосереджено увагу на правових ризиках для того, щоб Україна добилася відшкодування Росією збитків, завданих довкіллю.

Запропоновано доповнити перелік напрямків, за якими приймають інформацію в SaveEcoBot, об'єктами природно-заповідного фонду.

На підставі практичного журналістського досвіду проаналізовано особливості документування журналістами екологічних воєнних злочинів на деокупованих територіях. Сформульовано підходи, які варто враховувати під час журналістського документування екологічних воєнних злочинів Росії проти України.

У ситуації, коли збройна агресія Росії проти України триває, і кожен день ускладнює екологічні наслідки, документування воєнних злочинів набувають ключового значення. Документувати воєнні злочини Росії на наукових засадах означає закладати надійний фундамент і для того, щоб відшкодувати завдані Україні збитки, і для нейтралізації екологічної шкоди для всього світу.

АНОТАЦІЯ

Після повномасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року довкілля зазнало непоправної шкоди. Для того, щоб добитися відшкодування, Україна в різний спосіб документує воєнні злочини Росії, зокрема і проти довкілля. Наша розвідка – це спроба наукового аналізу теоретичних підходів і практичного досвіду журналістського документування воєнних злочинів під час війни Росії проти України.

Література

1. Маємо забезпечити справедливість усім жертвам злочинів, – виступ Олександри Матвійчук у Раді Європи. – Режим доступу: <http://surl.li/ewimd> 26 січня 2023 року

2. Репецький В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів / В. М. Репецький, В. М. Лисик // Альманах міжнародного права. – 2009. – Вип. 1. – С. 120-125. – Режим доступу: nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2009_1_15.
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
4. Римський статут Міжнародного Кримінального Суду. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
5. Воєнні злочини проти довкілля: www.saveecobot.com/features/environmental-crimes
6. Військові РФ не дозволяють підгодовувати тварин на Джарилгачі // Суспільне, 16 липня 2022. – Режим доступу: suspilne.media/261175-vijskovi-rf-ne-dozvolaut-pidgodovuvali-tvarin-na-dzarilgaci/
7. Марія Солодовнік. Парк дикої природи на Харківщині, де розводили сайгаків, замінований після окупації // Суспільне, 2 листопада 2022. – Режим доступу: suspilne.media/308062-park-dikoi-prirodi-de-naharkivsvini-rozvodili-sajgakov-zaminovani-pisla-okupacii/
8. Збережемо природно-заповідний фонд України // Верховна Рада України, 9 березня 2022 року. – Режим доступу: www.rada.gov.ua/news/razom/220659.html
9. Олексій Баганець. Кваліфікація воєнних злочинів // LexInform. 12 липня 2022 року. – Режим доступу: lexinform.com.ua/dumka-eksperta/kvalifikatsiya-voennykh-zlochyniv/
10. Кримінальний кодекс України. Стаття 401. Поняття військового злочину. Режим доступу: https://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini/statja-401.htm
11. Олександра Матвійчук про збір доказів воєнних злочинів. – Режим доступу: youtu.be/67IYfmAT1J4
12. Андрій Костін, Генеральний прокурор України. Трибунал має відбуватися якнайшвидше: як покарати Росію за злочин агресії та геноцид в Україні // Ліга.net, 14.01.2023. – Режим доступу: surl.li/ezcut
13. <https://warcrimes.gov.ua/>
14. Протокол Берклі. – Режим доступу: surl.li/ewiqc
15. Як журналісти можуть допомогти збирати свідчення воєнних злочинів, 15.02.2023. – Режим доступу: cje.org.ua/news/yak-zhurnalisty-mozhut-dopomohty-zbyraty-svidchennia-voennykh-zlochyniv/
16. Пожежі в заповідних лісах Херсонщини // «Експерт-КР», 4 липня 2022 року. – Режим доступу: youtu.be/W6yUEXUNrT8

17. Про злочини росіян на Херсонщині розповідають мешканці Хрещенівки // «Експерт-КР», 6 листопада 2022 року. – Режим доступу: youtu.be/o7kD0jIou4c

18. Пожежі в заповідних лісах Херсонщини // «Експерт-КР», 4 липня 2022 року. – Режим доступу: youtu.be/W6yUEхUNrT8

19. Як документують екологічні воєнні злочини на Сумщині // «Експерт-КР», 15 січня 2023 року. – Режим доступу: youtu.be/СухоE21kgaU

20. Збитки на 2 трлн гривень і мікропластик в яйцях пінгвінів Антарктиди – наслідки російського екотероризму // Українське радіо, 11.02.2023 р. – Режим доступу: nrcu.gov.ua/news.html?newsID=100707

Information about the author:

Honchar Olha Mykolaivna,

Lector of the Department of International Relations
State University of Economics and Technology
16, Medichna str., Kryvyi Rih, 50005, Ukraine